

PARTICULARITĂȚI ALE CONTRIBUȚIEI UMANE A ROMÂNILOR DIN ȚARA FĂGĂRAȘULUI LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL COMPARATIV CU A CELOR DIN TRANSILVANIA

Vasile TABĂRĂ¹

PARTICULARITIES OF THE HUMAN CONTRIBUTION OF THE ROMANIANS FROM THE FAGARAȘ AREA IN THE FIRST WORLD WAR COMPARED WITH THOSE FROM TRANSYLVANIA

ABSTRACT

The Romanians from Transylvania and those from Făgăraș area (which is part of Transylvania) fought in the First World War for the Austro-Hungarian Empire, as they were part of it. Because of this they fought for four years, from its beginning in August 1914 until its end in November 1918. For comparison, those in the Kingdom of Romania entered the fight only in August 1916.

Fagaras County, had at the 1910 census 76,808 inhabitants of Romanian nationality. Of these, 12,710 were involved in the First World War, that is 16.55% of the population. Of the participants, 11,111 were mobilized to the front; 1,192 were mobilized to the sedentary part; 231 were arrested and 501 became refugees. Among the Transylvanians, 489,544 Romanians were under arms in the First World War. Of the Romanians that took part to the War from Fagaras, 1,076 (8.46%) died on the front; 348 (2.75%) died from other causes related to the war; 674 (5.30 %) were missing; returned home: 714 (5.62 %) invalids; 1,063 (8.35 %) injured or sick and 8,835 (69.51 %) fully healthy. Those dead or missing left at home 992 widows and 1.980 orphans.

All the figures presented above are very similar to those resulting if we analyse the contribution of the Romanians from the whole Transylvania. But there are two important differences if we compare the persons arrested and the refugees, their number being much bigger in Făgăraș Area than in Transylvania. The percentage of those arrested in Făgăraș Area was 0,30% from the entire Romanian population, compared to only 0,06 in Transylvania, while fore refugees the percentage is 0,64% in Făgăraș Area, compared to only 0,12% in Transylvania.

The existence of a larger number of people from Făgăraș Area who fell into these categories was a consequence of the fact that for a short period Romanian troops were present in the region, in the fall of 1916. Unfortunately, they were defeated and forced to withdraw in just two months. After that the Hungarian administration began a campaign to arrest those who collaborated with the Romanian troops. For this reason, to escape persecution, some chose refuge in Romania, their escape being facilitated by the fact that the region had a direct border with Romania.

The analysis highlights the fact that although the First World War affected the entire ethnic Romanian population in Transylvania to a relatively equal extent, people's lives were affected by certain local peculiarities.

Keywords: Țara Făgărașului, human contribution, Austro-Hungarian Empire, World War One.

¹ Prof. univ. dr., Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu; e-mail: vasile.tabara@ulbsibiu.ro.

Introducere. La începutul secolului al XX-lea, în Europa existau două alianțe politico-militare: Tripla Alianță (Germania, Austro-Ungaria și Italia) și Tripla Înțelegere (Franța, Marea Britanie și Rusia). Din motive de securitate, pentru menținerea independenței, România a aderat la Tripla Alianță în anul 1883, însă începând cu primii ani ai veacului XX, în mod tacit, s-a retras din această alianță.

Tot atunci, cel mai important eveniment a fost Primul Război Mondial. Între statele componente ale celor două alianțe politico-militare, Austro-Ungaria avea cele mai mari intenții de agresiune asupra micilor state vecine. Aștepta doar momentul potrivit. Acest moment a apărut la 28 iunie/11 iulie 1914, când, la Sarajevo, a avut loc atentatul asupra principelui moștenitor al coroanei Austro-Ungare, Franz Ferdinand, și a soției sale Sophia. Pentru a scoate în evidență justetea cauzei pe care și-o asumă, agresorii și apărătorii folosesc diferite instrumente ideologice. Suportul principal al războiului a fost pentru ambele părți naționalismul². Singura excepție a fost Imperiul Austro-Ungar, în cadrul căruia suportul războiului nu a fost naționalismul, ci patriotismul dinastic³.

Imperiul Austro-Ungar era format dintr-un mozaic de minorități naționale și religioase. Această situație a făcut imposibilă folosirea ideologiilor naționaliste pentru justificarea războiului. În aceste condiții, mobilizarea populației a fost loialitatea față de împărat. Acesta a fost motivul pentru care Imperiul Habsburgic și Austro-Ungar a căutat să oprească dezvoltarea procesului identitar în rândul naționalităților care îl formau. Pentru a împiedica dezvoltarea naționalismului în rândul soldaților aduși să apere dinastia și valorile pe care aceasta le promova începând din secolul al XVIII-lea, orientarea principală a politicii imperiale a fost instituția armatei⁴.

Țara Făgărașului făcând parte, în acea vreme, din Imperiul Austro-Ungar, făgărășenii, ca de altfel toți ardelenii, au fost primii români care au primit „botezul focului” în Primul Război Mondial. Faptul că românii făgărășeni s-au prezentat la mobilizare și au participat la început la război animați de sentimentul patriotismului dinastic reiese din presa românească făgărășeană și din atitudinea intelectualilor față de declanșarea acestui război, a clericilor, și a conducătorilor politici ai lor.

Iată ce relatează presa românească din Țara Făgărașului despre asasinarea principelui moștenitor Franz Ferdinand și a soției sale: „Perechea moștenitoare a fost asasinată cu dinamită și focuri de revolver”⁵; „A murit Francisc Ferdinand și cu el au murit toate nădejtile noastre”⁶; „În mijlocul stărilor de nesuferit în care ne aflăm noi, românii din Ungaria, numai gândul că mai avem pe cineva care privea cu milă la suferințele noastre ne mai făcea să ne păstrăm cumpătul”⁷. Principele moștenitor era considerat de făgărășeni ca singurul care înțelegea situația popoarelor pe care urma să le

² S-a ales naționalismul datorită înțelegerii lui ușoare de către mulțimea soldaților chemați la război. Când sacrificiul uman are loc în numele lui Dumnezeu, al națiunii, al patriei se atenuază frica de moarte a soldaților de pe front. Moartea pentru națiune era considerată calea spre mântuire.

³ Liviu Maior, *Românii în armata habsburgică*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 6.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Olteanul*, nr. 25/1914, Făgăraș, p. 1.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

conducă, dar dintre toate „pe noi românii ne avea dragi”⁸. Franz Ferdinand era în percepția supusului român singur împotriva celor care voiau pierderea neamului românesc din Transilvania, însă principele a fost împiedicat să ne ajute pe noi românii oropiți de multe veacuri⁹. La acea vreme societatea românească făgărășeană și transilvăneană era ancorată în trecut. Din această cauză tradiția avea un rol însemnat, iar sacralizarea puterii imperiale era puternică. Împăratul era considerat cheia de boltă a sistemului politic imperial¹⁰.

Din presa vremii putem desprinde de ce românul făgărășean credea în mitul bunului împărat deși fusese dezamăgit în numeroase ocazii; împăratul era bun, oricare ar fi fost acesta; împăratul dorea ca românii din Transilvania să aibă locul lor de cinste alături de celelalte naționalități, dar era împiedicat de dușmanii din interior și din exterior; exista convingerea că numai de la împărat putea veni alinarea sufletelor, iar dacă nu a venit încă, ea ar fi venit desigur când prințul moștenitor Franz Ferdinand s-ar fi urcat pe tron¹¹. Această convingere era puternic înrădăcinată în mentalul românului făgărășean încât nici o suferință, indiferent de unde venea, „nu o putea smulge”; mai mult, îl întărea și îi da o răbdare și mai mare în așteptarea schimbării în bine a lucrurilor¹². Pe baza acestor sentimente pe care le-au nutrit față de împărat și prințul moștenitor Franz Ferdinand, majoritatea românilor făgărășeni a avut un comportament pozitiv față de declanșarea războiului și a răspuns cu promptitudine la apelul făcut de împărat, care îi cheamă la război în scopul răzbunării ofensei aduse Monarhiei. Atitudinea românilor față de mobilizare a întrecut așteptările autorităților.

Atitudinea pe care au avut-o românii ardeleni la declanșarea Primului Război Mondial reiese și din mărturiile intelectualilor români chemați în armată. De exemplu, Sextil Pușcariu scria: „Între toate sentimentele ce mă stăpânesc unul singur domina: sentimentul datoriei”¹³, iar Petre Nemoianu afirma: „Între sentimentul național și iubirea față de Înaltul tron am ales-o pe cea din urmă”¹⁴. Și Sextil Pușcariu și Petre Nemoianu erau intelectuali care s-au implicat mult în construcția României Mari. La fel gândeau și se comportau și țărani, care reprezentau majoritatea soldaților români din armata austro-ungară. Atitudinea și intervenția mitropoliților (ortodox și greco-catolic) și a episcopilor celor două biserici au avut și ele un rol important asupra românilor chemați în armată în anul 1914. Aceștia au emis circulare prin care li se cerea să dea dovadă de loialitate față de împărat și să răspundă mobilizării¹⁵. Convingerea soldaților români făgărășeni că sunt chemați să răzbune asasinarea prințului moștenitor, de la care așteptau îmbunătățirea situației lor, a determinat entuziasmul lor din timpul mobilizării și a primelor luni ale războiului¹⁶.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Teodor Nicoară, *Transilvania la începuturile veacurilor moderne (1680-1800). Societatea rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997, p. 341.

¹¹ *Olteanul*, nr. 26/1914, p. 1.

¹² *Ibidem*.

¹³ Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, p. 7.

¹⁴ *Românul*, nr. 159/2 august 1914.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *1918 la români. Desăvârșirea unității naționale statale a poporului român. Documente externe*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 598.

Curtea de la Viena și slujitorii ei nu au cultivat ideea de patrie. Patria era imperiul. Legătura cea mai strânsă dintre supuși era considerată respectarea legilor¹⁷. În opinia autorităților imperiale, patriot era cel care se jertfea pentru împărat, cel care respecta legile și îndatoririle cetățenești; împăratul era „părintele patriei”, iar datoria față de el era considerată un act patriotic. În promovarea acestor concepții, Curtea de la Viena s-a folosit atât de biserica ortodoxă și de cea greco-catolică, cât și de sistemul educațional¹⁸.

Faptul că Imperiul Austro-Ungar se va prăbuși curând era greu de prevăzut, dacă avem în vedere că cei mai mulți dintre participanții la război erau țărani. Mulți dintre ei, în perioadele anterioare au avut părinți, bunici, străbunici care au luat parte la luptele pe care le-a purtat Imperiul Habsburgic, multe dintre ele pierdute, însă nu s-a pus problema dispariției Imperiului.

Loialitatea dinastică s-a diminuat tot mai mult pe parcursul războiului. Locul loialității dinastice a fost luat, din ce în ce mai mult, de loialitatea națională. Sentimentul că luptă pentru un ideal care nu este al românilor s-a dezvoltat odată cu prelungirea războiului. Măsurile restrictive instituite de autorități: cenzura, achizițiile forțate, împrumuturile de război, pedepsele grele pentru opozanți au contribuit și ele la aceste schimbări de atitudine¹⁹. Deteriorarea loialității față de monarhie, față de împărat s-a accentuat și mai mult după intrarea României în război (august 1916) și după moartea împăratului Franz Josef (noiembrie 1916)²⁰.

Intrarea României în război, în anul 1916, de partea Antantei a avut un impact major asupra militarilor români ardeleni de pe fronturile armatei austro-ungare: a crescut numărul celor care au dezertat. După intrarea României în război, numai de pe frontul de est aproape 39.000 de militari români ardeleni s-au predat la ruși. De asemenea, s-a amplificat și fenomenul voluntariatului. Din cei aproximativ 120.000 de prizonieri români aflați în Rusia, aproape 40.000 au cerut înscrierea în unitățile de voluntari și înrolarea în armata română²¹.

După intrarea României în război în luna august 1916, armata română a trecut Carpații și a ocupat orașele Orșova, Petroșani, Odorhei, Brașov, Făgăraș, ajungând până aproape de Sibiu. Soldații români au fost primiți cu entuziasm de populația română. Însă, după câteva săptămâni a început contraofensiva armatelor germană, austro-ungară și bulgară, fapt ce a dus la retragerea trupelor armatei române din Transilvania.

Reinstalarea autorităților ungare în localitățile care au fost ocupate de români a fost urmată de măsuri represive de amploare împotriva celor care au colaborat cu trupele române. Aproape 10.000 de intelectuali – preoți, avocați, învățători, oameni de cultură –, au ajuns în lagărele de la Șoproon și statele din jur²². Din Țara Făgărașului

¹⁷ Ștefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Editura Meridiane, 1990, p. 187.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Constantin Băjenaru, *Comitatul Făgăraș, (1867-1918)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2016, p. 229.

²⁰ După moartea împăratului Franz Josef, mulți soldați români s-au considerat dezlegați de jurământul depus la intrarea în armată față de împărat.

²¹ L. Maior, *op. cit.*, p. 184.

²² *Ibidem*, p. 188.

au fost arestate 231 de persoane, iar 501 au fost nevoite să se refugieze în România de teama represaliilor²³.

Probleme deosebite i-au dat Marelui Stat Major al armatei austro-ungare atât pierderile umane suferite pe câmpul de luptă, cât și stările tensionate din cadrul armatei, fapt ce l-a determinat să transfere mai multe regimente cât mai departe de locul de origine al soldaților. Prin aceste mutări se credea că soldații își vor menține loialitatea dinastică, se va diminua numărul dezertărilor din armată și se va împiedica fraternizarea soldaților cu civilii. Astfel, subunitățile în care românii ardeleni erau majoritari au fost dislocate în Cehia și Slovacia²⁴.

Nemulțumirile și formele de manifestare au fost amplificate de prelungirea războiului. Astfel s-a conturat o nouă posibilitate și anume colapsul imperiului. Asemenea sentimente s-au înmulțit și din cauza apariției unor sentimente antirăzboinice puternice. Numărul tot mai mare de răniți, de morți și dispăruți, lipsa forței de muncă active, reducerea numărului animalelor de muncă, rechizițiile, greutățile tot mai mari din punct de vedere economic au accentuat dorința de încetare a războiului, dorința de pace.

Operațiile militare pe frontul de est s-au sfârșit odată cu încheierea păcii de la Brest-Litovsk, în anul 1917. Încetarea operațiilor militare a dus la creșterea numărului de prizonieri care veneau din Rusia spre Imperiul Austro-Ungar. După octombrie 1917, până la sfârșitul anului 1918, s-au întors acasă peste 680.000 de prizonieri ai armatei austro-ungare (din toate teritoriile imperiului), iar o altă parte, care a fost implicată în războiul din Rusia s-a întors în 1919-1920²⁵. La exodul prizonierilor de război s-a adăugat și o creștere mare a dezertorilor. Foștii soldați, ajunși acasă, au constatat că situația economică era mult mai rea decât și-au închipuit-o când erau pe front sau în prizonierat. Noile mobilizări, foametea, epidemiile au dus la radicalizarea populației care s-a concretizat într-un număr tot mai mare de greve, revolte, demonstrații. Aceste manifestări au pus în imposibilitate autoritățile Imperiului să asigure liniștea internă. Un raport întocmit de Jandarmeria Regală Ungară arată că numărul dezertorilor din armată prinși a avut un curs ascendent: 6.700 în anul 1914; 26.200 în 1915; 38.000 în 1916; 81.800 în 1917; 44.000 în primele luni ale anului 1918. Aceștia erau doar dezertori prinși, însă au fost și dezertori care nu au fost prinși²⁶.

Imperiul Austro-Ungar și armata acestuia au fost supuse de la începutul anului în 1918 unei presiuni interne, dar și externe, însă în această perioadă autoritățile imperiale nu au mai avut argumente și mijloace prin care să mențină coeziunea monarhiei.

Pentru asigurarea securității statului autoritățile imperiale au folosit armata, dar această măsură de a folosi armata împotriva civililor a dus la prăbușirea prestigiului de care se bucura. „Dezertorii organizați în detașamente au ripostat cu arma în mână. Sprijiniți de populație, fără să se lase intimidați, aceștia au atacat, la rândul lor,

²³ V. Tabără, *Contribuția umană și materială a viștenilor de sus în Primul Război Mondial*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, XI, 2022, p. 324.

²⁴ Regimentul 2 (Brașov) și Regimentul 51 (Cluj) au preluat garnizoana din Praga; Regimentul 35 pe cea din Lain și Regimentul 31 (Sibiu) pe cea de la Brno.

²⁵ L. Maior, *op. cit.*, p. 197.

²⁶ *Ibidem*, p. 182-183.

instituțiile statului, pe marii proprietari etc.”²⁷. Cu toate evenimentele care au avut loc regimentele în care românii ardeleni erau majoritari și-au păstrat coeziunea. Aceasta le-a dat posibilitatea să acorde sprijin cehilor, slovacilor, ungarilor, austriecilor, sârbilor în procesul de constituire a statelor lor naționale²⁸.

Unitățile militare din Arad au fost primele care nu s-au mai supus ordinelor (începând cu 30/31 octombrie 1918), apoi cele de la Sibiu (după două zile față de cele din Arad), urmate de cele din Cluj, Dej, Oradea. Militarii au părăsit cazarmile înarmați, au eliberat deținuții politici și foștii militari condamnați pentru nesupunere.

Ajunși în localitățile natale, ofițerii și soldații înarmați s-au pus la dispoziția noilor autorități românești, au participat la constituirea unor consilii județene, orașenești și comunale în care s-au adoptat memoriile și moțiuni, cu mii de semnături, prin care s-a cerut unirea Transilvaniei cu România; de asemenea, au participat la constituirea gărzilor naționale românești, pregătind în acest mod Unirea, proclamată la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, asigurând securitatea procesului unionist. Militarii români ardeleni din fosta armată austro-ungară și-au adus contribuția și la înlocuirea administrației ungare și anihilarea unităților militare fidele fostului regim.

Țara Făgărașului reprezintă în primul rând o noțiune culturală și mai puțin una strict delimitată teritorial. Din acest motiv, în accepțiunea acestui articol ea este definită prin raportare la „cetatea naturală a Făgărașului”, delimitată la sud de Munții Făgăraș, la est de Munții Perșani, la nord de dealurile din dreapta râului Olt și la vest de aliniamentul satelor Porumbacu de Sus și Porumbacu de Jos. Satele aflate la vest de acest aliniament nu au fost incluse, întrucât cultural și administrativ au fost mereu distincte. În arealul menționat mai sus există 84 de localități: Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Beclean, Berivooii Mari, Berivooii Mici, Bogata Olteană, Boholț, Breaza, Bucium, Calbor, Cârța, Cârțișoara-Oprea, Cârțișoara-Streza, Cincșor (Cincu Mic), Cincu, Colun, Comăna de Jos, Comăna de Sus, Copăcel, Corbi, Crihalma, Cuciulata, Dejani, Dopca, Drăguș, Dridif, Făgăraș, Fântâna, Feldioara, Galați, Grid, Gura Văii (Netotu), Hălmeag, Hârșeni, Hoghiz, Holbav, Hurez, Iași, Ileni, Lisa, Ludișor, Lupșa, Luța, Mateiaș, Mărgineni, Mândra, Nou Român, Ohaba, Olteț (Beșimbac), Părău, Perșani, Poiana Mărului, Poienița (Găinari), Pojorta, Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Râușor, Recea-Telechi, Recea-Vaida, Rucăr, Sărata, Săsciori, Săvăstreni, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus, Scoreiu, Sebeș, Șercaia, Șercăița, Șinca Nouă, Șinca Veche, Șona, Ticușu Nou (Ticușu Român), Toderița, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Ungra, Vad, Veneția de Jos, Veneția de Sus, Viștea de Jos, Viștea de Sus, Voila, Voivodenii Mari, Voivodenii Mici.

Toate datele necesare pentru realizarea studiului comparativ între Transilvania și Țara Făgărașului prezentat în acest articol au fost preluate din recensământul întocmit de ASTRA în anul 1921 pentru a înregistra contribuția umană a etnicilor ro-

²⁷ *Ibidem*, p.199.

²⁸ Cele trei regimente românești aflate la Praga au sprijinit separarea de monarhie a cehilor, proclamată la 28 octombrie 1918; unitățile militare românești ardeleni de sub comanda generalului Ioan Boieriu și a locotenentului Iulian Maniu controlau din punct de vedere militar Viena, capitala imperiului, iar Regimentul 64 asigura siguranța publică a Vienei; noilor autorități de la Budapesta le-a acordat sprijin și asistență Regimentului 50 (Alba Iulia) care a ocupat cazarma ofițerilor regaliști; marinarii români din porturile Mării Adriatice au sprijinit procesul de constituire a statului Sârbo-Croato-Sloven.

mâni din Transilvania la Primul Război Mondial. Inițial demersul a fost demarat în anul 1915, având rolul de a înregistra contribuția românilor din Imperiul Austro-Ungar la război, pe care urmau să le prezinte împăratului, pentru a solicita în schimb mai multe drepturi. Inițiativa nu s-a putut realiza pe durata războiului dintr-un cumul de motive, fiind materializată abia în 1921, moment la care scopul său se schimbese într-unul de a păstra pentru eternitate eforturile românilor. În acest scop au fost distribuite în toate localitățile din Transilvania (4.216 la număr, dintre care au fost primite răspunsuri din 4.145) tabele tipizate pe care liderii locali trebuiau să le completeze nominal cu fiecare participant la Război. Pentru fiecare persoană erau oferite detalii legate de gradul avut, ocupație, decorațiile primite, modul de participare (pe front, la trupele auxiliare, arestat sau refugiat), soarta avută (mort pe front, mort din alte cauze, invalid, rănit/bolnav, deplin sănătos), precum și eventualele văduve și orfani rămași în urma celor morți și dispăruți. La rubrica „observații” în unele localități au fost menționate date despre eventuala calitate de voluntar sau prizonier, durata petrecută în captivitate sau în temniță etc. Toate aceste chestionare au fost centralizate la nivelul ASTRA, iar în prezent se găsesc la Filiala din Sibiu a Arhivelor Naționale.

Studiu comparativ între efortul de război al Transilvaniei și cel al Țării Făgărașului. Țara Făgărașului la recensământul din anul 1910 avea 76.808 locuitori de naționalitate română. Dintre aceștia, la Primul Război Mondial au participat 12.710 persoane, adică 16,55% din populație. Dintre participanții la război 11.111 au fost mobilizați pe front, 1.192 au fost mobilizați la partea sedentară, 231 au fost arestați și 501 s-au refugiat²⁹. Din rândul transilvănenilor au fost sub arme 489.544 de români³⁰. După alte surse au fost 484.924 români³¹.

Număr curent		Total				Mod participare			Soarta participanților					Au rămas		Morți și dispăruți			
		Nr./ Procent	Pop. română	Participanți	Mobilizați	Pe front	Partea sedentară	Arestat	Refugiat	Mort pe front	Mort alte cauze	Invalid	Rănit sau bolnav	Deplin sănătos	Dispărut		Văduve	Orfani	
	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	r	s	t	
1.	Țara Făgărașului	nr.	76.808	12.710 (12.628 +91,9)	12.307	11.113 (10.873 -230)	1.192 (1.191 +1)	229 (451 +42)	491 (40)		1.076	348	714	1.063 (1.062 +1)	8.836 (8.746 +90)	674	992	1.980	2.099
		% pop	-	16,55	16,02	14,46	1,55	0,30	0,64		1,40	0,45	0,93	1,38	11,51	0,88	1,29	2,58	2,73
		% part	-	-	96,83	87,40	9,39	1,82	3,86		8,46	2,75	5,62	8,35	69,53	5,30	7,80	15,59	16,51
1.	Transilvania	nr.	2.979.614	489.544	484.474	449.796	34.578	1.734	3.436	41.739	11.275	25.406	37.898	343.387	29.839	38.630	79.226	82.853	
		% pop	-	16,43	16,26	15,10	1,16	0,06	0,12		1,40	0,38	0,85	1,27	11,52	1,00	1,30	2,66	2,78
		% part	-	-	98,96	91,88	7,06	0,35	0,70		8,53	2,30	5,19	7,74	70,14	6,10	7,89	16,18	16,92

²⁹ V. Tabără, *op. cit.*, p. 324.

³⁰ Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, aduse în Războiul Mondial din anii 1914-1918*, în „Transilvania”, nr. 1-2/1923, p. 49-50.

³¹ C. Enea, *Aspecte ale descompunerii armatei austro-ungare*, în „Acta Musei Napocensis”, V, 1968, p. 276.

Dintre participanții români făgărășeni la mișcările impuse de Primul Război Mondial 1.076 (8,46%) au murit pe front, 348 (2,75%) au murit din alte cauze datorate războiului, 674 (5,30%) au fost declarați dispăruți, acasă s-au întors 714 (5,62%) invalizi, 1.063 (8,35%) răniți sau bolnavi și 8.835 (69,51%) deplin sănătoși. În urma celor morți sau dispăruți au rămas 992 de văduve și 1.980 de orfani³².

După cum se poate observa în tabelul de mai sus, în care este analizată comparativ contribuția umană a Țării Făgărașului raportat la cea a Transilvaniei, este vizibil că la majoritatea indicatorilor luați în considerare cifrele sunt asemănătoare, diferențele în favoarea uneia sau celeilalte entități fiind nesemnificative. Singura excepție o reprezintă refugiații și persoanele arestate sau internate din cauza războiului, care în Țara Făgărașului sunt mult mai numeroase. Existența acestei situații este explicată în continuare.

Arestați și internați. Din acest punct de vedere românii din Țara Făgărașului au avut de suferit mai mult decât românii din întreaga Transilvanie, mai ales din cauza răzbunării autorităților maghiare împotriva celor care și-au manifestat sentimentele românești în timpul campaniei nereușite a armatei române în sudul Transilvaniei din anul 1916. Potrivit datelor existente în recensământul realizat de ASTRA în anul 1921, rezultă existența unor persoane care au fost private de libertate de autoritățile austro-ungare în cel puțin 45 de localități, numărul total al acestora fiind de 231, dintre care 126 au fost civili, iar 105 militari. Dintre cei reținuți șapte au murit în detenție (doi din Holbav și câte unul din Drăguș, Lisa, Porumbacu de Jos, Scoreiu și Șinca Nouă), iar unul figurează ca dispărut (în Comăna de Sus).

În cazul militarilor este posibil ca o parte a lor să fi fost reținuți ca civili și ulterior mobilizați forțat ca parte a pedepsei. Practica mobilizării forțate ca pedeapsă a fost practică de autoritățile austro-ungare cu scopul de a spori numărul soldaților disponibili pe front, dar și pentru a-i scoate din mediul în care au generat probleme și a-i introduce într-unul mai strict și controlat. Situația este aplicabilă mai ales în cazul militarilor care figurează cu gradul de soldat și este prezentată explicit în Șinca Nouă, unde „sold. termen redus Flucuș Filon, învățător, a fost maltratată barbar de jandarmii unguri, apoi internat și pe urmă înrolat”. A fost înrolat la partea sedentară, însă nu a supraviețuit războiului. Și soția sa a avut de suferit, fiind „câteva luni în prinsoare preventivă, apoi eliberată; a fost și refugiată”. Cu siguranță că astfel de cazuri au fost destul de frecvente.

Într-o situație asemănătoare pare să se fi aflat și soldatul Filon Flucuș (coincidență de nume cu cel de mai sus), tot învățător în Șinca Nouă, care figurează în listă ca „întemnițat”, iar la rubrica observații se precizează „bărbatul mort; soția a fost întemnițată o lună” (soția figurează și ca refugiată). În acest caz, nu rezultă, totuși, dacă respectivul era deja militar când a fost arestat și a murit în detenție sau a avut o soartă similară cu cel menționat anterior.

Tot în Șinca Nouă soldatul Ilarie Buzdugan figurează ca mobilizat pe front, dar se mai precizează că „a fost și refugiat și în prinsoare preventivă două luni cu tatăl său”.

În cazul localității Crihalma se remarcă faptul că majoritatea celor arestați (cu o singură excepție) au fost atât militari, cât și refugiați.

³² V. Tabără, *op. cit.*, p. 324.

Un aspect evidențiat destul de clar este că o mare parte a arestărilor au fost efectuate în a doua jumătate a anului 1916, în contextul intrării României în război și a ofensivei declanșate de armata română în Transilvania în 27 august 1916. Ofensiva a fost de scurtă durată și s-a soldat cu un eșec, astfel încât până la finalul lunii octombrie 1916 toată armata română a fost retrasă deja din toate teritoriile ocupate prin ofensiva din august. După acest moment, cei care au acordat sprijin administrației și militarilor români au avut de suferit, fiind nevoiți să se refugieze în România, iar cei rămași au fost persecutați. Întrucât Țara Făgărașului s-a aflat integral în zona eliberată temporar de armata română, este normal ca și numărul celor care au avut de suferit să fie mult mai mare decât în alte zone, întrucât cei de aici au avut posibilitatea să își manifeste deschis simpatiile pro-române.

Pe lângă acest argument, aspectul este susținut atât de consemnările din rubrica observații a tablourilor (de ex. în Ileni, unde soldatul Loghin Corșatea „a fost și arestat după retragerea administrației române”), cât și de pedepsele primite de cei condamnați sau intervalul în care le-au executat (de ex. „2 ani și trei luni de închisoare”; „închis între 3 septembrie 1916 și 8 martie 1918” etc.), care corespund intervalului de după retragerea armatei române.

În cazul militarilor arestați sau întemnițați, se remarcă faptul că majoritatea au gradul de soldat. Singurele excepții sunt un plutonier major, doi sergenți și un caporal. În cazul lor este posibil ca ei să se fi aflat deja sub arme în 1916, fiind arestați din postura de militari.

În cazul plt. maj. Ladislau Stroia din Dejani se precizează că a stat în închisoare doi ani, trei luni și două zile (acesta nu era militar de carieră, ci mobilizat sau avansat la acest grad prin echivalare cu pregătirea sa din viața civilă; era vicenotar). De asemenea, sgt. David Ștefan din Șinca Veche a fost „doi ani în închisoare și condamnat la moarte”. Pedepsa nu a fost însă executată, respectivul fiind viu la sfârșitul războiului. În cazul său mai atrage atenția că anterior condamnării fusese decorat pentru faptele sale de arme cu „Medalia pentru Vitejie” clasa Argint II.

În cazul civililor, un mare număr dintre cei arestați sau internați provine din rândul plugarilor. Preoții și învățătorii au avut o pondere mai mică raportată la cea deținută în rândul refugiaților, întrucât majoritatea au ales cea de-a doua cale, refugiarea, anticipând soarta care îi aștepta odată cu reîntoarcerea administrației austro-ungare după scurta perioadă în care Țara Făgărașului s-a aflat sub controlul armatei române. Au fost arestați sau internați un număr de nouă preoți, reprezentând 7,14% din numărul civililor întemnițați și 3,90% din cel total al persoanelor private de libertate. Au avut de suferit preoții din Comăna de Jos, Porumbacu de Jos, Săsciori, Scoreiu, Șinca Nouă, Recea-Telechi (doi preoți), Ucea de Sus și Vad. Aceeași soartă au avut-o și patru învățători (3,31% dintre civilii privați de libertate și 1,97% din totalul celor arestați sau internați), proveniți din Arpașu de Sus, Șinca Nouă, Ucea de Sus și Vad, precum și doi profesori din Făgăraș. Au mai fost arestați primarii din Râușor și Șercăița. Printre cei reținuți, în afară de plugari, s-au aflat persoane cu cele mai variate ocupații, de la notari și secretari cercuali, la argăsitori, fierari și cârciumari.

Din punct de vedere al persoanelor private de libertate se remarcă localitățile Drăguș și Holbav, unde numărul femeilor reținute a fost mai mare decât al bărbaților: cinci în prima localitate, comparativ cu trei bărbați, respectiv trei femei (dintre care una a decedat) și un bărbat în cea de-a doua.

Arestările operate în rândul membrilor aceleiași familii au o pondere mai redusă decât numărul celor care au devenit refugiați alături de alți membri ai familiei. În general este vorba despre învățători și preoți reținuți alături de soții. Doar în Recea-Telechi figurează trei persoane din aceeași familie (doi preoți și o preoteasă).

Din Țara Făgărașului au fost arestate, întemnițate sau deportate 231 de persoane, care reprezintă 0,30% din rândul populației române și 1,82% din rândul participanților la război. În Transilvania au fost arestate, internate sau deportate 1.734 de persoane, reprezentând 0,06% dintre etnicii români și 0,35% dintre participanți³³.

Comparând procentul celor arestați și deportați din Țara Făgărașului și din Transilvania constatăm că atât cel raportat la întreaga populație de etnie română, cât și cel raportat la cei care au participat efectiv la mișcările impuse de război este mai mare de cinci ori în Țara Făgărașului decât în toată Transilvania. Cifrele întăresc ideea enunțată mai sus, conform căreia populația românească din Țara Făgărașului a avut de suferit mult mai mult decât populația din restul Transilvaniei după acest indicator. Din punct de vedere al arestărilor, internărilor și deportărilor nu toate localitățile Țării Făgărașului au avut de suferit la fel. În 38 de localități (aproape jumătate din eșantion) nu au existat persoane arestate sau internate: Beclean, Berivoii Mici, Bucium, Colun, Copăcel, Corbi, Cuciulata, Dridif, Feldioara, Galați, Hârșeni, Hurez, Iași, Ludișor, Luța, Mărgineni, Nou Român, Ohaba, Părău, Poienița (Găinari), Pojorta, Săvăstreni, Sebeș, Veneția de Sus, Viștea de Sus, Voivodenii Mari, Voivodenii Mici, Bogata Olteană, Boholț, Calbor, Cincșor, Dopca, Fântâna, Hălmeag, Hoghiz, Mateiaș, Șona și Ungra.

Procente mari ale persoanelor arestate și internate raportat la populația de etnie română întâlnim în localitățile: Cârța (4,03%), Crihalma (1,89%), Șinca Nouă (1,64%), Lupșa (1,50%), Cârțișoara-Streza (1,10%). Procente mici la acest indicator întâlnim în satele Sâmbăta de Sus (0,06%), Veneția de Jos (0,07%), Arpașu de Jos (0,09%), Cârțișoara-Oprea (0,09%), Toderița (0,13%), Gura Văii (Netotu) 0,13% etc. Procente mari ale persoanelor arestate și internate raportat la persoanele implicate în mișcările impuse de Primul Război Mondial întâlnim în localitățile Cârța (15,93%), Crihalma (10,43%), Șinca Nouă (7,22%), Lupșa (6,45%), Cârțișoara-Streza (5,59%). Procente mai mici la acest indicator se regăsesc în localitățile Veneția de Jos (0,37%), Sâmbăta de Sus (0,40%), Cârțișoara-Oprea (0,58%), Arpașu de Jos (0,64%), Berivoii Mari (0,66%), Râușor (0,66%), Toderița (0,68%) și altele.

Viața în detenție nu era ușoară – cei arestați sau condamnați fiind supuși uneori unor tratamente greu de îndurat, ceea ce a făcut ca unii dintre aceștia să nu se mai întorcă acasă pentru că au murit în detenție.

Ioan Capătă, preot ortodox în satul Șona, a relatat că a fost reținut de jandarmi în 16 mai 1917 și dus la Brașov pe jos. De aici a fost transferat la Cluj. Drumul de la Brașov la Cluj l-a parcurs într-o noapte întregă pe ploaie și vânt, stând așezat pe tampoanele vagonului, deoarece soldații nu l-au lăsat să stea în interiorul vagonului. Întemnițat la Cluj, a îndurat torturi cumplite. Când s-a întors acasă, în mai 1918, nu a mai găsit nici alimente, nici haine. Motivele arestării și condamnării sale la cinci ani de închisoare a fost faptul că a fraternizat cu românii și l-a pomenit la slujbe pe Regele Ferdinand.

³³ T.V. Păcățian, *op. cit.*, p. 49.

Iosif Cațavei, preot ortodox în Lisa, a fost arestat la 1 octombrie 1916 și dus la penitenciarul din Cluj, iar la 6 octombrie 1917 Tribunalul Militar l-a găsit vinovat și l-a condamnat la patru ani de închisoare. În urma tratamentului aplicat, s-a îmbolnăvit și a decedat într-un spital militar din Cluj.

Ioan Popița, preot în Comăna de Jos, a fost arestat și închis în penitenciarul din Cluj, unde a avut parte de „un regim asiatic”³⁴.

Nicolae Muntean, preot ortodox în Lisa, a fost arestat și închis la Cluj în iarna anului 1916-1917. A decedat în închisoare din cauza unei tuberculoze netratate și a unei fracturi suferite la o mână. În urma sa au rămas o văduvă și opt copii orfani. Una dintre fiicele sale a fost și ea închisă timp de cinci săptămâni, deoarece „a primit cu euforie trupele române”³⁵.

Și cei deportați la Șopron au îndurat multe greutăți. Punerea în aplicare a Ordinului de Deportare era făcută de jandarmii maghiari. Deportaiții erau luați de acasă, nefiindu-le permis să ia cu ei niciun bagaj. De la Administrația Lagărului primeau sume infime: 2 coroane pe zi, din care 25 fileri costa cazarea. Erau nevoiți să își cumpere hainele și cele necesare cu bani de acasă. La problemele materiale ale celor deportați s-au adăugat și relele tratamente³⁶.

Dumitru Mandea, preot ortodox în Porumbacu de Jos, a fost internat la Șopron. Referitor la perioada petrecută în lagăr, acesta menționează: „cu traiul am dus-o foarte greu. Am trăit zile foarte amare”³⁷.

În cazul a nouă localități sunt înscrise și detalii despre perioada cât au fost arestate persoanele din acea localitate. Pe baza acestor informații am încercat să reconstituim unele aspecte legate de perioadele privative de libertate pe care etnicii români din Țara Făgărașului le-au avut de suferit.

Din aceste date rezultă că perioada de detenție a variat semnificativ de la o localitate la alta, dar și în cadrul aceleiași localități. Cea mai lungă perioadă întâlnită a fost de „2 ani, 3 luni, 2 zile”, în Dejani, iar cea mai scurtă, „câteva zile”, în Șinca Nouă; perioada medie de detenție a fost de 8 luni și 2 săptămâni. Dintre cei pentru care cunoaștem perioada de detenție, patru au fost reținuți pentru doi (inclusiv) sau mai mulți ani, cinci între unu și doi ani, iar 43 au fost în detenție pentru perioade mai mici de un an (în general sub 6 luni).

Aceste cifre arată că multe persoane au fost reținute pentru a fi anchetate, asupra lor planând diverse acuzații, apoi eliberate treptat, fie din lipsă de dovezi, fie după ce s-a considerat că și-au ispășit pedeapsa raportat la gravitatea acuzațiilor. În cazul unora dintre cei care figurează ca militari, perioadele relativ scurte de detenție pot semnifica faptul că aceștia au fost destul de repede încorporați forțat. Cei cu perioade mai lungi de încarcerare, putem presupune că au avut o implicare mai serioasă în susținerea trupelor și administrației române din postura de civili sau diverse alte activități (ex. propagandă) decât din cea de militari. Cu siguranță, însă, faptele lor nu

³⁴ Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului*, Editura Argonaut și Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015, p. 105.

³⁵ *Ibidem*, p. 122.

³⁶ Gheorghe Faraon, *Contribuții la istoria Țării Făgărașului. Participarea vădenilor la Primul Război Mondial*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, III, 2014, p. 185.

³⁷ S. Stanca, *op. cit.*, p. 93.

au fost foarte grave, întrucât în caz contrar ar fi fost condamnate la moarte și executate destul de repede.

Detalii legate de acuzațiile aduse preoților de autoritățile austro-ungare și motivele pentru care aceștia au fost arestați, întemnițați sau deportați se regăsesc în lucrările: „Preoțimea română și întregirea neamului, vol. II, Temnițe și lagăre”, scrisă în 1940 de preotul Grigore Popescu³⁸; „Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului”, elaborată de Sebastian Stanca³⁹; „Unitatea românească prin Biserică”, scrisă de Mircea Păcurariu⁴⁰; „Despre contribuția preoților din Țara Făgărașului în perioada Primului Război Mondial (1914-1918)”, elaborată de Gheorghe Faraon⁴¹. Aceste lucrări descriu în detaliu soarta tuturor preoților care au avut de suferit de pe urma ocupației străine în Primul Război Mondial, atât din teritoriile românești aflate sub stăpânire austro-ungară, cât și din zonele din România ocupate după 1916 de armatele germane, bulgare și austro-ungare. Rezultă că printre acuzațiile frecvente aduse preoților se numărau pomenirea în biserică a regelui Ferdinand I al României, rugăciuni pentru armata română, oficiere de slujbe religioase pentru militarii români morți etc.

Din punct de vedere al formelor de privare de libertate pe care le-au avut de suferit etnicii români, acestea au fost de două feluri. Prima a fost internarea, aplicată în general preoților, învățătorilor și altor intelectuali. Ea a presupus strângerea lor în lagăre pentru a fi ținută sub control și pentru a preveni implicarea lor în activități de susținere a românismului. Din acest punct de vedere cel mai cunoscut este lagărul de la Șoproș și satele din jur, în Ungaria, unde au fost internați aproape 10.000 de intelectuali, preoți, învățători și avocați⁴².

A doua categorie este cea a persoanelor condamnate, care au fost trimise la închisoare pentru diferite perioade de timp. Printre cele mai renumite locuri de detenție s-a numărat închisoarea din Cluj. O situație intermediară era arestarea, prin care putem defini perioada scursă între reținerea unei persoane și momentul luării unei decizii referitoare la soarta sa (condamnare la închisoare sau eliberare). Multe dintre persoanele reținute nu au avut un traiect liniar, fiind arestate și eliberate de mai multe ori sau mutate din închisoare în închisoare sau lagăr, aspect care rezultă și din detaliile oferite în lucrările menționate.

Refugiat din cauza războiului. Din cele 84 de localități din Țara Făgărașului, au fost identificați refugiați în 60 dintre acestea. Au fost identificați 501 refugiați, dintre care 283 civili și 218 militari. Dintre aceștia, la finalul războiului 25 figurau ca morți și dispăruți (șase civili și 19 militari). Se remarcă numărul mult mai mare de morți din rândul refugiaților militari, probabil ca urmare a faptului că mulți dintre aceștia s-au înrolat ulterior ca voluntari, chiar dacă acest statut nu este specificat explicit.

³⁸ Gr.N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului*, vol. II, *Temnițe și lagăre*, București, Tipografia Vremea, 1940.

³⁹ S. Stanca, *op. cit.*

⁴⁰ M. Păcurariu, *Unitatea românească prin Biserică*, Sibiu, Editura Andreiană, 2018.

⁴¹ Gh. Faraon, *Despre contribuția preoților din Țara Făgărașului în perioada Primului Război Mondial (1914-1918)* în „Acta Terrae Fogarassiensis”, VII, 2018, p. 241-256.

⁴² L. Maior, *op. cit.*, p. 188.

Din Țara Făgărașului s-a refugiat în timpul Primului Război Mondial un număr de 501 persoane, care reprezintă un procent de 0,65% din populația de etnie română și 3,94% dintre participanții la război. Nu au existat persoane refugiate în toate localitățile – 25 de sate nu au înregistrat nicio persoană care să se fi refugiat din cauza războiului: Bogata Olteană, Breaza, Cincșor, Corbi, Dopca, Dridif, Fântâna, Feldioara, Grid, Gura Văii (Netotu), Hoghiz, Hurez, Iași, Lisa, Luța, Mateiaș, Mărgineni, Mândra, Părău, Sebeș, Șercaia, Șona, Ungra, Veneția de Sus, Viștea de Sus, Voivodenii Mici. Dintre localitățile care au avut cei mai mulți refugiați enumerăm: Șinca Nouă (43 persoane), Șinca Veche (43), Drăguș (25), Poiana Mărului (26), Comăna de Jos (20), Vad (19), Cârțișoara-Streza (18) și altele.

Dintre localitățile care au avut un procent mare de refugiați raportat la populația de etnie română enumerăm: Șinca Veche (2,87%), Șinca Nouă (2,51%), Cârțișoara Streza (2,48%), Recea-Vaida (1,93%), Crihalma (1,89%), Drăguș (1,81%) și altele. La polul opus se situează localitățile Veneția de Jos (0,07%), Ucea de Sus (0,08%), Ucea de Jos (0,11%), Cuciulata (0,13%) Hârseni (0,14%), Ticușu Nou (0,14%) și altele.

Procentul refugiaților raportat la numărul persoanelor angrenate în război se situează între 13,75% în Șinca Veche și 0,37% în Veneția de Jos. Cele mai mari procente sunt întâlnite în Șinca Veche (13,75%), Recea Vaida (11,97%), Cârțișoara-Streza (12,59%), Drăguș (11,57%), Șinca Nouă (11,08%). Procente reduse la acest indicator întâlnim în Veneția de Jos (0,37%), Ucea de Jos (0,57%), Ucea de Sus și Hârseni (0,63%).

În Transilvania, procentul refugiaților din rândul populației de etnie română a fost de 0,12% (3.436 din 2.979.614), iar raportat la numărul participanților a fost de 0,70% (3.436 din 489.544)⁴³.

Din analiza comparativă a procentelor persoanelor refugiate la nivelul Țării Făgărașului și a întregii Transilvanii observăm că în Țara Făgărașului sunt mult mai mari. Procentul refugiaților raportat la ponderea populației române este mai mare de 5,42 de ori în Țara Făgărașului decât în Transilvania (0,65%, comparativ cu 0,12%). Prin raportarea la persoanele angrenate în război, acest procent este de 5,63 de ori mai mare în Țara Făgărașului (3,94%, comparativ cu 0,70% în Transilvania).

Situația este o consecință a așezării Țării Făgărașului pe granița dintre Imperiul Austro-Ungar și România, refugiarea fiind mai ușor de realizat. De asemenea, similar situației înregistrate în cazul persoanelor arestate și internate, numărul mare al celor refugiați se explică și prin faptul că în această zonă represiunea autorităților maghiare a fost mai mare după retragerea trupelor române în toamna anului 1916. Comparativ cu alte zone ale Transilvaniei, scurta prezență a armatei române în zona Țării Făgărașului a dat populației ocazia să își manifeste deschis sentimentele pro-române și să acorde sprijin militarilor români, situație care a dat ulterior autorităților posibilitatea de a-i identifica rapid. În celelalte zone ale Transilvaniei, care nu au apucat să fie eliberate temporar, populația s-a manifestat mai prudent.

În consecință, se poate afirma că efortul uman depus de românii din Țara Făgărașului, prin persoanele refugiate, a fost cu mult mai mare comparativ cu cel al românilor din Transilvania.

⁴³ T.V. Păcățian, *op. cit.*, p. 49.

Am considerat util să realizăm și o analiză mai detaliată asupra a două categorii socio-profesionale: preoții și învățătorii. Au fost înregistrați în tablouri ca refugiați 28 de preoți (26 ortodocși și 2 greco-catolici), proveniți din 22 de localități: Boholț, Breaza, Bucium, Colun, Comăna de Jos, Berivoii Mici, Mărgineni, Nou Român, Poiana Mărului, Poienița (Găinari), Porumbacu de Sus, Recea-Vaida, Recea-Telechi, Rucăr, Sărata, Scoreiu, Șercăița, Șinca Nouă, Șinca Veche, Toderița, Viștea de Jos, Voila. Preoții reprezintă 5,59% din totalul refugiaților și 9,96% dintre refugiații civili.

Subiectul intelectualilor români din Transilvania refugiați în România în timpul Primului Război Mondial se regăsește și în memoriile episcopului ortodox Roman R. Ciorogariu, care afirmă că din zona Făgărașului și Brașovului s-au refugiat opt învățători ortodocși și 14 greco-catolici, la care se adaugă și circa 60 de preoți⁴⁴.

Învățătorii au avut o situație mai complexă, întrucât spre deosebire de preoți puteau fi mobilizați. Din acest motiv, ei puteau deveni refugiați atât din postura de civili, cât și ca urmare a dezertării din armata austro-ungară; de exemplu învățătorii: Iaru Vasile din Vaida-Recea, Turcu Sidon din Șinca Nouă, Comșa Leonte din Mândra, Șandru Augustin din Viștea de Jos, Pura Ioan din Feldioara și alții. În total am reușit să identificăm 14 învățători și trei profesori (profesorii toți din Făgăraș), care au ales refugiul. Ei reprezintă 3,39% din totalul refugiaților. Dintre învățători și profesori unii au devenit refugiați din calitatea de militari. Marea majoritate aveau gradul de soldat, dar au fost identificați și un locotenent, trei sublocotenenti, doi sergenți și trei caporali. La unii dintre ei rezultă că au fost încorporați forțat, după ce anterior au fost arestați. În cazul altora rezultă că au decis să schimbe taberele în 1916, după intrarea României în război. Conform unei statistici oficiale din anul 1916, până la acel moment în Transilvania, dintr-un total de 23.115 de învățători și profesori, fuseseră trimiși pe front 9.178 (40%), dintre care căzuseră la datorie 293, restul profesorilor fiind inapți, scutiți sau având peste 50 de ani⁴⁵.

Din modul în care sunt întocmite tablourile rezultă că majoritatea refugiaților au părăsit Imperiul Austro-Ungar singuri sau doar alături de soții. Numărul celor însoțiți de mai mulți membri de familie reprezintă aproximativ un sfert dintre aceștia. Exemple de familii din care s-au refugiat mai multe persoane pot fi întâlnite în localitățile Holbav, Poiana Mărului și mai ales în Șinca Veche.

Un alt exemplu care considerăm că merită menționat, este cel al slt. Irimia Purece din Ucea de Sus, care figurează ca refugiat, dar care avea două rude arestate: sold. George Purece, închis doi ani, și Ioan Purece, arestat șase luni. Deși nu se specifică, este posibil ca între fuga sa și arestarea celorlalți să existe o legătură.

Printre refugiați, arestați și internați au fost identificați și 35 de preoți (8 arestați sau internați și 27 refugiați). Aceștia reprezintă 0,28% din rândul participanților la mișcările impuse de război (35 din 12.710). Deși reprezintă doar 0,28% din rândul celor angrenați în conflict, preoții au avut destul de mult de suferit, raportat la restul populației. Ponderea preoților în rândul celor refugiați este de 5,39% (27 din 501), iar ponderea preoților în rândul participanților este de 0,28% (35 din 12.701); ponderea

⁴⁴ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 79-82.

⁴⁵ L. Maior, *Soldații români din armata austro-ungară*, în vol. „Civilizație medievală și modernă românească”, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 231.

preoților în rândul refugiaților este de peste 19 ori mai mare decât ponderea preoților în rândul participanților (5,39% - 0,28%).

În rândul celor arestați sau internați, ponderea preoților este de 3,46% (8 din 231), respectiv de peste 12 ori mai mare decât ponderea lor în rândul participanților la mișcările impuse de război (3,43% ponderea preoților în rândul arestaților, 0,28% ponderea preoților în rândul participanților la război).

Preoții au avut doar două modalități de participare la război – arestat/internat și refugiat (cu o singură excepție, Florea Victor din Făgăraș, care în tabloul localității este menționat că a fost preot militar), pe când celelalte categorii au avut patru modalități – pe front, la partea sedentară, arestat, refugiat.

Au apărut mai multe lucrări referitoare la refugiații, internații și arestații din rândul preoților și suferințele pe care le-au avut de îndurat în perioada Primului Război Mondial. Seb. Stanca, în lucrarea amintită, prezintă următoarele date statistice: „16 preotese și 252 de preoți ortodocși și uniți din Transilvania și Banat, mai ales din vecinătatea graniței cu România (Caraș Severin, Hațeg, Hunedoara, Sibiu, Făgăraș, Brașov, Covasna, Harghita, Mureș), au fost internați în lagărele înființate în orașul Șopron (localitate în vestul Ungariei), în localitățile din jur și în Voivodina (nordul Serbiei); 3 preotese și 111 preoți ortodocși și uniți au fost încarcerați în închisorile din Cluj, Făgăraș, Târgu Mureș, Odorhei, Sighișoara, Seghedin și Vaț; 106 preoți ortodocși și uniți au plecat alături de Armata Română în pribegie dincolo de Carpați, ulterior retrăgându-se în Moldova și Basarabia, iar unii ajungând până în Ucraina și Rusia; 15 preoți și-au pierdut viața în perioada arestului, interogatoriilor, internărilor și a pribegiei; alți 28 au trecut la cele veșnice în urma suferințelor și a lipsurilor îndurate la scurtă vreme după ce au revenit la casele lor”⁴⁶.

O altă statistică, de data aceasta la o arie mai restrânsă, realizată de Romulus Cândea în lucrarea „Biserica Ardeleană în anii 1916-1918”, face referire doar la clericii Mitropoliei Ortodoxe cu sediul la Sibiu, compusă din cele trei episcopii: Episcopia Transilvaniei, Episcopia Aradului și Episcopia Caransebeșului. Autorul prezintă următoarea statistică: „Din Arhiepiscopia Ardealului, cu un număr total de 1.037 de clerici la sfârșitul anului 1915 (930 de preoți parohi, 24 administratori parohiali, 54 de capelani, 18 preoți pensionari, 2 arhimandriți și 9 diaconi), 97 de preoți și 6 elevi ai Seminarului Andreian au fost internați, 45 întemnițați, iar 106 au pribegit în Vechiul Regat, Moldova și Ucraina; din Episcopia Aradului au fost internați 17 preoți, alți 12 fiind puși sub arest la domiciliu; iar din episcopia Caransebeșului au fost internați 13 preoți și 3 elevi seminariști”⁴⁷.

Din aceste statistici observăm că din Arhiepiscopia Ortodoxă a Ardealului au fost arestați și internați ori au plecat în exil din cauza represiunilor autorităților maghiare 25% din clerul ortodox. Cea mai afectată a fost preoțimea din protopopiatele Făgăraș, Avrig, Brașov, Sibiu, Bran, Trei Scaune, Alba Iulia.

Preot-profesor Gr.N. Popescu publică în anul 1940 lucrarea amintită, apărută în două volume la tipografia Vremea din București. În volumul II, intitulat „Temnițe și Lagăre”, autorul realizează o statistică alfabetică pe județele României a preoților

⁴⁶ S. Stanca, *op. cit.*, p. 23-24.

⁴⁷ R. Cândea, *Biserica Ardeleană în anii 1916-1918*, în „Candela. Revistă teologică și bisericească”, nr. 10-11/1926, Cernăuți, p. 244-253.

militari, a călugărițelor de caritate și a preoților de mir români, ortodocși și greco-catolici, care au fost arestați, judecați și încarcerați, internați în lagăre, refugiați sau care și-au pierdut viața în perioada 1914-1919. Tabloul final statistic la scara întregii României se prezintă astfel: 252 preoți întemnițați (199 ortodocși și 53 greco-catolici), 208 internați (166 ortodocși, 52 greco-catolici), 96 refugiați (83 ortodocși și 13 greco-catolici), 130 maltratați (114 ortodocși, 16 greco-catolici), 21 preoți morți în temnițe și în urma suferințelor (20 ortodocși și unul greco-catolic), 35 uciși (31 ortodocși, patru greco-catolici)⁴⁸. Autorul considera că numărul preoților refugiați a fost mult mai mare.

O altă statistică a preoților ortodocși și greco-catolici din Transilvania care au avut de suferit sub diferite forme în timpul Primului Război Mondial a fost realizată de preotul academician M. Păcurariu în lucrarea „Politica statului ungar față de Biserica Românească în perioada dualismului (1867-1918)”. Autorul prezintă următoarea situație: 141 preoți închiși în diferite temnițe din Transilvania, Banat și Ungaria, 218 preoți deportați la Șopron și în alte zone, 136 preoți refugiați în România, Basarabia și Rusia, 10 preoți morți în închisoare și în deportare, trei preoți morți în timpul refugiului, nouă uciși în toamna 1918 și în primăvara 1919, șase condamnați la moarte și salvați de Armata Română sau de enoriași, 19 preoți morți la scurt timp după eliberarea din temnițe sau deportări, doi preoți alienați mintal din cauza chinurilor, 17 preotese și fiice de preoți închise sau deportate, opt elevi ai seminariilor teologico-pedagogice deportați la Șopron, șapte refugiați în Vechiul Regat împreună cu trupele române, unul împușcat (este vorba despre Octavian Bârsan din Corbi, împușcat în toamna anului 1916, împreună cu primarul din Ucea de Jos, Zosim Dalea)⁴⁹.

O statistică a preoților ortodocși și greco-catolici din Țara Făgărașului care au avut de suferit în diverse moduri în timpul Primului Război Mondial din cauza autorităților maghiare este prezentată și în lucrarea „Despre suferințele preoților din Țara Făgărașului în perioada Primului Război Mondial”, autor Gh. Faraon. Acesta prezintă următoarele cifre: nouă preoți deportați de autoritățile austro-ungare și internați la Șopron, 15 preoți întemnițați, 36 preoți refugiați, patru uciși, cinci preotese sau fiice de preot internate sau întemnițate. Autorul concluzionează că „de la Avrig începând, în întreaga Țară a Oltului, ca și în Țara Bârsei, sate de-a rândul au rămas fără preot”⁵⁰.

Din aceste statistici putem avea o imagine mai clară a problemelor îndurate de preoți în perioada Primului Război Mondial. Preoții localităților au fost lideri incontestabili ai poporului român din Transilvania. Nicolae Iorga arăta că „o istorie de sate și preoți este istoria Ardealului românesc”⁵¹.

Persoanele enumerate în aceste lucrări (inventarul ASTRA din 1922, cele realizate de preotul Nicolae Popescu în 1940 și Sebastian Stanca în anul 1925) nu coincid în cazul tuturor localităților. În general în lucrările lui N. Popescu și S. Stanca

⁴⁸ Gr.N. Popescu, *op. cit.*, p. 357.

⁴⁹ M. Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica Românească în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986, p. 179-199, 204, 260, 282.

⁵⁰ Gh. Faraon, *Despre suferințele preoților din Țara Făgărașului în perioada Primului Război Mondial*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, VII, 2018, p. 245 și 256.

⁵¹ Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, Editura Seculum I.M., 2007, p. 27.

sunt enumerate mai multe nume de preoți, dar există și persoane din lista ASTRA care nu se regăsesc în cărțile celor doi autori. În toate cazurile comune modul în care sunt înregistrate persoanele respective în listele ASTRA și detaliile oferite despre ei în cele două lucrări corespund.

Numărul mai mare al celor refugiați și arestați/internați din Țara Făgărașului comparativ cu Transilvania se reflectă într-o anumită măsură și în numărul celor care figurează ca „morți din alte cauze”, adică inclusiv în temnițe, lagăre sau în refugiu.

În Țara Făgărașului au murit în aceste circumstanțe 348 de persoane, care reprezintă 0,45% din numărul etnicilor români și 2,74% din cel al participanților la război. Din compararea acestor procente cu cele înregistrate la nivelul întregii Transilvanii, rezultă că ele sunt ușor mai mari în Țara Făgărașului cu 0,07% prin raportare la numărul etnicilor români (0,45% în Țara Făgărașului și 0,38% în Transilvania), și cu 0,46% prin raportare la cel al persoanelor angrenate în război (2,76% în Țara Făgărașului și 2,39% în Transilvania). Cifrele mai mari în Țara Făgărașului sunt o consecință a prigoanei care s-a abătut asupra românilor din această zonă după retragerea armatei române în toamna anului 1916, când un număr mare de persoane au fost arestate, internate sau obligate să se refugieze, întrucât au avut o atitudine favorabilă cauzei române.

Concluzii. Așa cum rezultă din analiza realizată, românii din Țara Făgărașului au participat activ la Primul Război Mondial. La majoritatea indicatorilor, prin raportare la întreaga Transilvanie, se remarcă faptul că cifrele sunt apropiate, cu variații mici de o parte sau alta, de unde rezultă că românii din Țara Făgărașului au urmat linia generală a celor din Transilvania atât din punct de vedere al implicării în Război, cât și al sorții avute.

Din analiză se remarcă, însă, doi indicatori, care în satele din Țara Făgărașului îi depășesc cu mult pe cei din Transilvania ca întreg: persoanele arestate și refugiații. Existența unui număr mai mare de persoane din Țara Făgărașului care s-au încadrat la aceste categorii a fost o consecință a faptului că pentru o scurtă perioadă în regiune au fost prezente trupele române, în toamna anului 1916. Din păcate acestea au fost învinse și obligate să se retragă în doar două luni, în locul lor fiind reinstalată administrația maghiară, care a început o campanie de arestare a celor care au colaborat cu trupele române. Din acest motiv, pentru a scăpa de persecuții, o parte au ales refugiul în România, fuga lor fiind facilitată de faptul că regiunea avea graniță directă cu România.

Analiza scoate în evidență faptul că deși Primul Război Mondial a afectat în măsură relativ egală întreaga populație de etnie română din Transilvania, viețile oamenilor au fost afectate de anumite particularități locale.